

La situació a Catalunya

Dolors Comas d'Argemir
Universitat Rovira i Virgili

Hi ha polítiques públiques adreçades a les noves famílies? Es reconeixen des de l'esfera política les noves realitats familiars i, en cas afirmatiu, són subjecte d'intervenció? En què consisteixen, en definitiva, les polítiques de suport a les famílies? Les polítiques familiars constitueixen un àmbit propi dins de les polítiques públiques de protecció social que s'han desenvolupat especialment a Europa i que, sobretot en els darrers anys, han pres molta entitat i importància, polítiques que, inserides en uns marcs més amplis, integren accions que incideixen en el benestar de les famílies, en la formació de noves famílies, en l'atenció a la infància, en la protecció dels membres més vulnerables, en la igualtat entre homes i dones, i que també inclouen, lògicament, les polítiques de conciliació i les prestacions econòmiques.

Are there any public policies that are aimed at the new families? Are the new family realities recognised by the political sphere and, if this is so, are they subject to intervention? In short, what do family support policies consist of? Family policy constitutes a distinct part of social protection policies that has developed especially in Europe and that, particularly in the last few years, has become increasingly important. These are policies that, within a wider framework, integrate actions that affect family welfare, the formation of new families, the attention to children, protection of the most vulnerable members, equality between men and women, and that also include, logically, the policies of conciliation and economic benefits.

Hi ha polítiques públiques adreçades a les noves famílies? Respondre aquesta pregunta vol dir fer-se'n d'altres. En primer lloc, partim del supòsit que els canvis recents de la família són tan importants que ens referim a les "noves" famílies per contrast amb les famílies "tradicionals" (els dos termes, per cert, són relatius i no resisteixen el pas del temps). Es reconeixen des de l'esfera política les noves realitats familiars i, en cas afirmatiu, són subjecte d'intervenció? Per tant, hem d'analitzar les polítiques públiques existents i el grau de compromís de l'estat amb el benestar dels seus ciutadans. En què consisteixen, en definitiva, les polítiques de suport a les famílies?

Les polítiques familiars constitueixen un àmbit propi dins de les polítiques públiques de protecció social que s'han desenvolupat especialment a Europa i que sobretot en els darrers anys han pres molta entitat i importància. De fet, algunes mesures de política familiar s'iniciaren molt abans que sorgís aquesta denominació específica, com els permisos de maternitat retribuïts, per exemple, que daten ja de finals del segle XIX. Les actuacions dels estats en aquest terreny responen a diversos objectius, com contrarestar el descens de la natalitat, protegir la infància, o incrementar la qualitat de vida. En sentit restringit, les polítiques familiars se centren en les prestacions econòmiques pels fills menors dependents i la conciliació de la vida laboral i la familiar. Però també tenen un significat més ampli (que és el que prefereixo utilitzar) que integra les polítiques que incideixen en el benestar de les famílies, en la formació de noves famílies, en l'atenció a la infància, en la protecció dels membres més vulnerables, en la igualtat entre homes i dones, i que també inclouen, lògicament, les polítiques de conciliació i les prestacions econòmiques.

La família és una institució pública, perquè és més del que es desenvolupa en l'àmbit privat, ja que compleix importants funcions vitals per a l'individu i la reproducció social. La família té funcions assistencials que assegurin la protecció social i la cura dels seus membres. També transmet l'herència social i condiona la ubicació i mobilitat social dels seus fills. En la història recent part d'aquestes funcions han estat assumides per l'estat i pel mercat, i vull subratllar especialment el paper de l'es-

La protecció social a Europa és un dels fonaments del seu estat del benestar i, en concret, les polítiques d'ajut i protecció a les famílies.

tat, perquè les polítiques públiques, especialment les de protecció social, fan possible la individuació i un major ventall de les oportunitats per als diferents membres de les famílies. D'aquí que els canvis en la família hagin d'analitzar-se no sols a partir de la seva composició i relacions internes, sinó també de la seva articulació amb les institucions que contribueixen amb ella a la reproducció social.

Les polítiques públiques orienten les estratègies individuals i tenen una enorme repercussió en l'organització de la vida quotidiana. Fan possible, a més, que les persones siguin menys dependents de la família per resoldre les situacions d'adversitat o vulnerabilitat

El reconeixement social i polític de les noves famílies

Perquè hi hagi polítiques familiars adreçades a noves famílies, cal que hi hagi el reconeixement social i polític que les "noves famílies" existeixen; avui això vol dir considerar com a família una gran diversitat de models i formes de convivència i que s'actui a partir d'aquesta diversitat.¹ No sempre és així, perquè les polítiques familiars poden anar adreçades a preservar el model de família tradicional, i les formes de convivència que no responen als seus trets no gaudeixen aleshores de protecció. La diferència entre les polítiques progressistes i les conservadores rau justament en aquest grau d'acceptació de les realitats existents, amb criteris més amplis i inclusivament les unes; més restringits i excloents les altres. No hi ha polítiques familiars neutres, i com la família és una institució on es projecten ideologies i valors, les actuacions en relació amb la família potencien uns determinats models o uns altres. De fet, les polítiques públiques, per acció o per omissió, orienten les estratègies individuals, condicionen els models de família prevalents i tenen una enorme repercussió en la vida quotidiana.

Però res no es dona en termes absoluts. La societat és plural i complexa, de manera que noves formes de família conviuen amb models vells. També l'espectre polític és plural i complex, les majories governamentals canvien i introdueixen noves polítiques que difícilment anul·len les preexistents,

sinó que s'hi sobreposen o substitueixen en part. Acostuma a passar, doncs, que hi ha dimensions de les noves realitats familiars que són assumides fàcilment i d'altres no; o que són assumides per una part de la població, i d'una altra no. Els règims dictatorials són força monolòtics en la seva concepció de la família. Els règims democràtics són respectuosos amb les opcions personals, encara que, com he indicat, els governs conservadors o els progressistes apliquen polítiques diferenciades. En qualsevol cas, el context sociopolític i el tipus d'estat de benestar en què s'insereixen les interven-

1. Hi ha una nombrosa bibliografia sobre les "noves famílies". Destaquem aquí pel seu caràcter general els treballs de Brullet (2006), Commaille i Martin (1998), Comas d'Argemir (1997, 2007), Finch (1998), Flaquer (1998a, 2007), Gullestad i Segalen (1995), Roigé (2006), Théry (1998), Yonnet (2006). A més, hi ha moltes altres publicacions dedicades a dimensions específiques dels canvis familiars.

Les polítiques públiques d'ajut a les famílies han significat un notable canvi si es compara amb la situació de mitjan segle xx en què la desprotecció social era la norma en el cas de la família.

cions públiques sobre la família són dimensions fonamentals. Les representacions culturals sobre la família i què han de fer els seus membres s'insereixen en aquesta dinàmica.

Un exemple d'aquesta complexitat en l'assumpció de noves realitats familiars per part dels poders públics és el cas de les parelles homosexuals. Les regulacions de les unions homosexuals i de l'adopció per part d'homosexuals han anat generalment acompanyades de polèmiques vives. Tenim l'exemple recent d'Espanya, on la regulació del matrimoni homosexual (any 2005), originà manifestacions al carrer en contra, amb el suport de significatius sectors de l'Església catòlica i dels partits conservadors. També el tractament legislatiu del fenomen presenta grans diferències a Europa. Segons la gradació en l'acceptació i regulació de les parelles homosexuals es poden distingir quatre grups: 1) cap tipus de regulació: Itàlia, Irlanda, Grècia, Àustria i Luxemburg, i la majoria de països recentment ingressats a la UE; 2) regulació de les parelles de fet, que inclouen les homosexuals i les heterosexuales (Portugal, França, Catalunya i algunes comunitats autònomes), 3) reconeixement de les unions civils homosexuals, que s'equiparen al matrimoni civil però que són regulades a part (Dinamarca, Suècia, Alemanya, Finlàndia, Regne Unit), i 4) el matrimoni homosexual, reconegut sense distincions específiques en el mateix marc legislatiu que regula el matrimoni civil (Holanda, Bèlgica, Espanya). També hi ha diversitat pel que fa a l'adopció: per no anar més lluny, a Catalunya les parelles homosexuals poden adoptar, a Espanya no (encara que els seus membres individualment ho puguin fer). Aquestes diferències en reconeixement tenen conseqüències, lògicament, en l'accés a les prestacions i serveis derivats de les polítiques de suport a les famílies.

Hi ha molts altres exemples: el divorci, la igualtat dels fills nascuts dins o fora d'una relació matrimonial, la cohabitació, les famílies monoparentals, les famílies amb infants en acolliment o adopció, les famílies nombroses... són fets que ja fa anys que estan reconeguts. N'hi ha en què aquesta regulació s'ha produït més recentment, com la de les parelles homosexuals, o les adopcions internacionals. La custòdia compartida dels fills en cas de divorci

és subjecte de debat a Espanya; mentre que hi ha països on hi és fa temps. La violència contra les dones en l'àmbit domèstic és un d'aquells dominis que ha adquirit visibilitat i és objecte d'intervenció mentre que fa uns pocs anys es considerava un afer privat i una conseqüència no desitjada, però possible, de les relacions conflictives en una parella. Generalment les polítiques públiques acostumen a anar per darrere de l'emergència de noves normes de relació social i familiar.

Per tant, el reconeixement de les noves realitats familiars en una societat és, de fet, un procés, i les que podem observar en un determinat moment són fruit de la interrelació del context sociopolític, les polítiques públiques i les representacions culturals. En el cas d'Espanya, la família i el benestar estan en un procés inacabat de reajustament, com a fruit de les transformacions socials i de les noves formes d'intervenció política que s'iniciaren en la transició democràtica i que arriben fins a avui. Les realitats familiars emergents són fruit de la dialèctica entre les dinàmiques socials i les polítiques públiques.

Les dinàmiques familiars a Catalunya

La família a la Catalunya de l'any 2007 està lluny d'assemblar-se, i hi contrasta fortament, a la que hi havia tan sols quaranta anys enrere, quan encara era vigent el règim franquista i el model de família (el que en diem ara "tradicional") estava molt clar: nucli conjugal i fills, orientada a la reproducció, l'home proveïdor d'ingressos i la dona dels treballs domèstics i d'atenció. Era un model únic, i els casos que no responien a la norma eren considerats desviacions o una fatalitat del destí. Que una dona obrera hagués de treballar indicava que el salari del marit no era suficient i que l'home no podia complir amb la seva missió. Un matrimoni sense fills no feia família. Ser solter o soltera indicava una mancança: no haver-se pogut casar. Un homosexual era vist com una persona desviada o malalta. Una mare soltera era motiu de vergonya i oprobí. La dona que volia treballar, conduir, viatjar a l'estranger o obrir un compte corrent necessitava permís del marit. No existia el divorci. Els mètodes de contracepció estaven prohibits, perquè

no hi havia d'haver sexualitat fora del matrimoni, ni fora de la intenció reproductiva. El trajecte vital de les persones quedava, doncs, clarament establert: de la solteria al casament, la paternitat i maternitat, i al cap d'uns anys la viduïtat. Tot això avui sembla la prehistòria, però no parlem de tan lluny. Recordem, per exemple, que la píndola anticonceptiva es va autoritzar l'any 1974, que les discriminacions de les dones amb relació a l'adulteri, la pàtria potestat o l'administració de béns no es van abolir fins a l'any 1975 o ja en plena democràcia, i que la legalització del divorci no es produí fins a l'any 1983... Tenint en compte aquesta proximitat temporal, podem dir que a Catalunya i a Espanya els canvis en la família han estat vertiginosos, una veritable explosió de diferents opcions personals davant el model rígid i monolític dels anys anteriors, de manera que s'equiparen a la situació dels països més avançats d'Europa.²

Les dinàmiques familiars actuals a Catalunya expressen les tendències següents:

1) La família tradicional ha perdut pes relatiu i centralitat social. El model basat en l'aportació d'un sol salari per part de l'home i la dedicació exclusiva de la dona al treball familiar és avui minoritari. Predomina en canvi la família on home i dona fan feines remunerades, amb els canvis que això ha representat en l'organització de la vida domèstica i en les relacions de parella, que actualment és

més igualitària, més negociada, també més fràgil, amb la crisi subsegüent del model patriarcal.

2) Les formes de convivència familiar s'han diversificat i configuren un escenari força heterogeni i plural. Aquesta diversitat també és present en la trajectòria de vida de les persones, que no segueix un itinerari únic, sinó una successió de diferents situacions familiars. Avui a Catalunya, com passa en molts països de la Unió Europea, la suma de llars unipersonals, unigeneracionals i monoparentals, de parelles de fet i parelles d'un mateix sexe és ja una complexa realitat social majoritària.

3) Les situacions de dependència s'han incrementat, com a resultat de l'allargament de la vida i també del major nombre de discapacitats. S'expressen les contradiccions d'un model assistencial basat en la família i més en concret en les dones en la família, la qual cosa resulta actualment insostenible, tant per les ocupacions i prioritats de les dones, com per la demanda d'autonomia personal de la gent gran. És un dels aspectes que tradueix les dificultats a superar les desigualtats i segmentacions de gènere.

4) Persisteixen i fins i tot s'agreugen les desigualtats entre famílies i l'exclusió social que té el seu origen en situacions de precarietat i de deses-

² Vegeu Cabré (1999), Flaquer (1998b i 2002) i Roigé (2002, 2006)

A hores d'ara, les realitats familiars emergents són el resultat de l'accelerat procés entre les dinàmiques socials –famílies hetero/homo/monoparentals– i les polítiques públiques –reconeixement de les noves famílies, ajuts...

tructuració familiar. L'exclusió social es fa especialment present entre els treballadors amb menys nivell educatiu. La pobresa infantil n'és una conseqüència directa.

Les polítiques públiques de família a Espanya i a Catalunya

Durant els primers anys de la democràcia i durant la dècada dels anys 80 i 90 del segle passat el govern del PSOE va emprendre reformes substancials en l'àmbit de l'Educació, la Sanitat i les Pensions, configurant els actuals sistemes d'accés universal i d'individuació dels drets. Però les polítiques de serveis socials i familiars quedaren endarrerides. Es desenvoluparen sobretot les polítiques de gènere, a partir de l'important paper que jugà l'*Instituto de la Mujer*. Sense ànims de simplificar, i a efectes del que aquí ens interessa, es van potenciar les actuacions per aconseguir una major participació de les dones en l'àmbit laboral, social i polític, aconseguint avenços significatius en aquest camp. La família, però, no fou directament subjecte d'intervenció, perquè no era aquest l'objectiu prioritari. En un moment en què la família tradicional s'esmicolava i molta gent optava per formes de convivència alternatives es considerava que no era oportú protegir la família, identificada amb el model tradicional, el model que contribuïa a la desigualtat de les dones. Contradictòriament, la manca de polítiques familiars representà una major pressió en feina i tensió per a les dones, que sumaven les noves activitats a les antigues responsabilitats familiars. El govern del Partit Popular sí que va fer de la família un eix important del seu discurs i de la seva intervenció política. Durant el mandat del PP (1996-2004) es va aprovar la llei de conciliació entre la vida familiar i laboral, i s'introduïren noves prestacions econòmiques i mesures fiscals. Les polítiques públiques, en aquest cas, anaven dirigides a reforçar els rols tradicionals de gènere (segons les quals havien de ser les dones les que havien de conciliar treball i família, i no els homes), a afavorir especialment els grups socials solvents (disminuint la progressivitat fiscal) i a mantenir els models familiars tradicionals, tot evitant reconèixer les noves realitats emergents.

En el cas de Catalunya cal afegir el paper de CiU, que governà entre 1980 i 2003. La Generalitat de Catalunya té competències exclusives en serveis socials, però en aquests anys pràcticament no es desenvoluparen polítiques de família. La formació nacionalista va mantenir durant el seu mandat un discurs enaltit en favor de la família, basat en el manteniment dels seus rols clàssics, de caràcter natalista i organitzada a partir de les desigualtats de gènere. La família era una referència ideològica forta, i el govern conservador li atorgà una confiança permanent en el paper de proveir assistència social i material als seus membres. Els poders públics esdevien, així, subsidiaris respecte a la família en la tutela i protecció dels individus; d'aquí que el fort suport moral a la família no es traduís en suport material, que les polítiques familiars tinguessin un caràcter residual i que es generessin pocs serveis públics de família. De fet, la llei de suport a les famílies, que és ambiciosa en plantejaments, no s'aprovà fins a l'any 2003, en un moment en què ja es preveia la possibilitat d'alternança política, just en el darrer any de govern.

Els anys recents es caracteritzen per la constitució a la Generalitat de Catalunya d'un govern conformat per partits d'esquerra (PSC, ERC, ICV-EUiA) (finals de l'any 2003), i per la recuperació per part del PSOE del govern espanyol (2004), cosa que ha significat una reactivació de les polítiques de gènere i també de polítiques socials, relacionades en el cas que ens ocupa amb els serveis socials i l'aten-

La realitat de la família a principis del segle XXI a Europa Occidental contrasta amb el model «únic» de família de fa solament tres o quatre dècades i, en el cas d'Espanya i Catalunya, encara més per tot el que comportava el règim franquista en tots els ordres.

ció a la dependència, amb un major esforç pressupostari per afrontar-los.

Presentaré a continuació aquesta mateixa evolució política des d'una altra perspectiva, a partir dels grans eixos de les polítiques socials i de família.³ Són els següents:

1) Les polítiques de gènere. Cal destacar les polítiques de gènere sobre totes les altres per la seva forta incidència en la vida social i en les dinàmiques familiars. De fet, s'erigeixen en el centre neuràlgic de les polítiques socials i familiars a Espanya. S'inicien amb el govern del PSOE a finals dels anys vuitanta amb els successius plans per a la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, les continua el PP amb l'aprovació de la llei de conciliació de la vida laboral i familiar (1999), i culminen amb la recent aprovació de les lleis contra la violència de gènere (2004) i d'igualtat entre homes i dones (2007). A Catalunya es promulga l'any 2006 una llei de conciliació força avançada per als treballadors i treballadores de les administracions públiques. Són actuacions que tenen les dones com a subjecte principal, però que de forma tímida introdueixen disposicions adreçades als homes, com el permís de paternitat. Aquestes polítiques responen a les demandes d'igualtat i a les noves realitats que experimenten les dones, i aconsegueixen avenços importants en el camp de la participació laboral o política, però no aconsegueixen superar les desigualtats ni les segmentacions de gènere, que també tenen la seva expressió en el marc familiar.

2) La natalitat. Espanya i Catalunya tenen els índexs de fecunditat més baixos d'Europa, cosa que genera la preocupació dels governs. S'intenta trencar la tendència amb la introducció de prestacions econòmiques i mesures fiscals, especialment durant el govern del PP. L'any 2003, per exemple, s'introdueix el pagament mensual de 100 euros per a les mares treballadores amb fills menors de 3 anys, que resulta una mesura molt polèmica perquè manté implícitament el model tradicional de les responsabilitats domèstiques. La prestació s'afegeix a les que s'atorguen per fill a càrrec a les famílies amb ingressos baixos. Les mesures fiscals, per la seva banda, afavoreixen les famílies en funció del nombre de fills, però, en disminuir la progressivi-

tat fiscal, contribueixen a incrementar les desigualtats entre famílies. A Catalunya s'introdueixen l'any 2000 desgravacions fiscals pel naixement del segon fill o posteriors. A més, les prestacions econòmiques s'estenen a tothom que tingui fills menors de 3 anys, o de 6 en determinats casos (famílies nombroses, monoparentals, etc.), i se n'incorporen d'altres (per part múltiple, reproducció assistida, adopció internacional) condicionades al nivell de renda. Aquestes prestacions es van iniciar l'any 1999, quan governava CiU, i es mantingueren i incrementaren per part del govern catalanista i d'esquerres que el succeí. En el seu conjunt les prestacions econòmiques són baixes, tant si es comparen amb allò que pretenen contrarestar, la baixa natalitat, com amb els nivells existents en d'altres països europeus.

Les escoles bressol, per a infants de 0 a 3 anys, han estat impulsades sobretot pels ajuntaments. Les taxes de cobertura són molt baixes (encara que superen àmpliament les existents en la resta d'Espanya), i pràcticament són inexistentes altres serveis per als infants i adolescents des de la iniciativa pública.

3) La cura i assistència a les persones amb dependències. Aquesta dimensió ha entrat molt recentment en l'agenda política i, per tant, és la menys desenvolupada. En el cas d'Espanya cal considerar-la una dimensió important de les polítiques de suport a les famílies, donada l'elevada implicació de la família en la cura de les persones adultes dependents. Cal destacar l'aprovació de la Llei de dependència (2006) i el Projecte de llei de serveis

3. Vegeu també Alberdi (1997), Brullet (2002), Brullet i Parella (2001, 2006), CIIMU (2004), Colominas (2002), Comas d'Argemir (1994, 2002), Flaquer (2000, 2002), Flaquer i Brullet (2006), Iglesias de Ussel i Meil Landwerlin (2001), Navarro (2003)

socials de Catalunya que està en fase de tramitació parlamentària. Lògicament no ha passat temps suficient perquè hagin pogut tenir incidència directa en les famílies.

4) Regulació de noves realitats familiars. El reconeixement de les parelles de fet es fa per primera vegada a Catalunya l'any 1998; a Espanya es produeix l'any 2003. Cal destacar també les modificacions introduïdes en les lleis que regulen les separacions i els divorcis (2005), la llei sobre tècniques de reproducció humana assistida (2006) i el reconeixement del matrimoni homosexual (2005). La llei catalana de suport a les famílies (2003) inclou com a destinataris de les mesures de suport tant les famílies basades en una relació matrimonial com en unions estables de parella. Actualment s'atorguen prestacions econòmiques a situacions tan diverses i algunes tan noves com les famílies monoparentals, els parts múltiples, la reproducció assistida o l'adopció internacional.

El grau de compromís públic amb les famílies

L'activitat legislativa i les actuacions públiques

amb relació a diferents dimensions que afecten la família han estat moltes en els darrers anys, especialment pel que fa a combatre les desigualtats de gènere. Però, en canvi, l'esforç pressupostari no ha estat equivalent.

El quadre que hi ha a continuació expressa en termes quantitius les diferències en el compromís de diferents països europeus amb les polítiques de família. I podem comprovar com Catalunya i Espanya se situen molt per darrere de la majoria, en sintonia, per cert, amb països mediterranis com Grècia, Itàlia o Portugal. Les dades són de l'any 2002 i són una mostra de l'estancament de les polítiques de suport a les famílies. Les prestacions econòmiques se situen en una cinquena part de la mitjana europea; les taxes de cobertura d'educació 0-3 anys està 30 punts per sota de la dels països nòrdics i la meitat dels continentals; les taxes de cobertura per l'atenció a la gent gran són inferiors a les existents a altres llocs, i la despesa en habitatge és també molt baixa, cinc vegades per sota de la mitjana de la UE-15. Tot això són xifres relatives i no absolutes. Per tant, no expressen diferències socioe-

COMPARACIÓ ENTRE CATALUNYA I ELS PAÏSOS DE LA UE EN POLÍTIQUES DE FAMÍLIA. % PIB. 2002

	PRESTACIONS FAMILIARS	SERVEIS DE PROXIMITAT		HABITATGE	
	Despesa sobre PIB	Educació Infantil Taxa cobertura 0-3	Atenció Gent Gran Taxa cobertura + 65	Despesa sobre PIB	% habitatge social sobre total
Països NÒRDICS	3,9%	40%	18%	3,5%	19%
Països CONTINENTALS	2,6%	18%	8%	2,5%	18%
Països ANGLOSAXONS	2,3%	6%	7%	3,3%	18%
Països MEDITERRANIS	0,9%	5%	2,8%	0,3%	3%
ESPANYA	0,4%	3%	3,2%	0,2%	0,9%
CATALUNYA	0,5%	9%	3,8%	0,2%	3%

Font: Eurostat 2002 (Gomà, 2003)

Malgrat els esforços normatius dels darrers anys, a Espanya i a Catalunya les polítiques familiars públiques encara són d'intensitat baixa, amb uns nivells d'ajuts –per exemple, per fill– molt inferiors als països més desenvolupats d'Europa.

conòmiques estructurals, sinó diferències en clau de voluntats i valors polítics.⁴

La despesa pública en polítiques familiars a Espanya i a Catalunya és d'intensitat baixa, cosa que es comparteix amb altres països mediterranis, que es caracteritzen pel fort paper de la família com a institució assistencial i l'escassa responsabilitat pública en la protecció social i el benestar. Contradictòriament, i tal com especificarem més endavant, a Espanya i a Catalunya s'ha fet un important esforç normatiu en polítiques que directament o indirectament tenen incidència en la família. Però aquest esforç normatiu no ha abordat de forma sistemàtica totes les necessitats existents, ni ha anat acompanyat de l'esforç pressupostari corresponent. Ja que estem en situació de comparar, assenyalaré, per exemple, que una família espanyola rep només una sisena part de l'import de les prestacions per fill a càrrec, respecte del que rep una família alemanya. Si a més afegim els problemes per accedir a una escola bressol pública així com la precarietat i temporalitat dels contractes laborals, no ens han d'estranyar les dificultats per tirar endavant els projectes de vida i de parella respecte a la maternitat. Espanya té actualment els índexs de fecunditat més baixos d'Europa (1,32 fills per dona), i les dones espanyoles presenten la mitjana d'edat de maternitat més elevada d'Europa (31 anys el primer fill).

S'ha escrit molt sobre el model mediterrani de benestar, que fa de la família una institució central en el subministrament de benestar i protecció. En aquest cas, l'estat no considera indispensable aportar intervencions públiques per a les famílies, perquè dóna per descomptat que la família tindrà prou capacitat per adaptar-se a les situacions canviants i a assumir la tutela, la supervivència bàsica i l'adversitat dels seus membres. Aquesta premissa, cultural i ideològica, es fonamenta en el supòsit que hi ha una solidaritat intergeneracional forta i, sobretot, que les dones actuen com a principals responsables en la provisió de cura i assistència. Però la situació actual no es correspon amb aquesta premissa i el model mediterrani de benestar, a Catalunya i a Espanya, està en crisi. Els canvis en la vida de les dones, com a fruit de les dinàmiques socials i polítiques, han fet canviar també la família i el seu paper assistencial. La taxa d'activitat de les dones catalanes d'entre 25 i 45 anys no ha deixat de créixer any darrere any i actualment és d'un 77,9%, força elevada, i encara que els homes assumeixen avui part del treball familiar, són les dones

⁴ Vegeu Adelantado y Noguera (2000), Flaquer (2000), Gomà i Subirats (2001), Lewis (2006), Moreno i Salido (2006), Sarasa i Moreno (1995)

Les famílies monoparentals, sobretot aquelles en les quals la mare és adolescent, esdevenen un altre àmbit sobre el qual les polítiques públiques han de posar una atenció especial.

les que principalment pateixen la manca de temps i els problemes de la doble jornada. El model assistencial actual no pot continuar basant-se en un tipus de família que avui ja no existeix, o que és minoritària. Per això les demandes de prestacions i serveis d'atenció a les persones són avui fortes, com ho mostra, per exemple, que es presentés una iniciativa legislativa popular al Parlament de Catalunya per impulsar les escoles bressol, o el fet mateix que l'atenció a la dependència hagi entrat en l'agenda política. Cal preguntar-se, doncs, fins a quin punt el familisme és una característica cultural dels pobles mediterranis o bé si aquest tret cultural ha persistit en el temps per la feblesa de les polítiques de benestar. L'autonomia individual només és possible si hi ha un estat protector que genera drets individuals i polítiques públiques que esmoreeixen les situacions d'adversitat, i fa que els individus siguin menys dependents de la família per a la seva resolució i que tinguin més independència econòmica i oportunitats.

Noves famílies i noves necessitats

La confluència entre les intervencions i les omissions de les polítiques públiques a escala estatal i autonòmica han tingut com a resultat la feblesa i fins i tot l'estancament de les polítiques de família, cosa que contrasta amb el dinamisme i la innovació dels països socialment més avançats de la Unió Europea. Les conseqüències són clares: taxes de fecunditat molt per sota de les desitjades, dificultat d'emancipació dels joves i demanda no atesa en escoles bressol, en atenció domiciliària per a la gent gran o en residències que ha generat una forta expansió del sector privat. Les necessitats de les noves famílies estan relacionades amb la resolució d'aquests problemes. És cert que en aquests darrers quatre anys, el govern de la Generalitat ha incrementat molt el pressupost destinat a polítiques socials (entre el 2003 i el 2006 l'increment ha estat superior al 50%), i que l'aplicació de l'anomenada "Llei de dependència" significarà també un esforç pressupostari important. Però el retard és considerable, i si es manté el ritme tardaran diversos anys a veure's els resultats. Les necessitats de les famílies van per davant de les polítiques públi-

ques que s'estan posant en marxa. Vegem-ne les més importants.

1) Les famílies actuals es formen tard, l'edat mitjana de les mares en tenir el primer fill supera els 30 anys, predominen els fills únics i se'n tenen dos com a màxim. Malgrat això, el desig de tenir fills és molt fort. La taxa de fecunditat a Catalunya arribà als seus mínims l'any 1995, amb 1,14 fills per dona; l'any 2005 ha pujat a 1,43, gràcies a la contribució de la immigració, però és encara molt baixa. I és que les dones pateixen una gran pressió per l'acumulació d'activitats, tant de la vida laboral i com pel fet d'haver d'assumir les responsabilitats domèstiques. La precarietat laboral condiciona la decisió de tenir fills, la retarda i fins i tot la inhibeix. Per això els països que han desenvolupat prestacions i serveis per a les famílies i polítiques en favor d'una activitat laboral de qualitat han pogut invertir la tendència a la baixa natalitat (com ha succeït als països nòrdics, al Regne Unit o a França). El treball de les dones no és un fre a la natali-

L'arribada d'immigrants a Catalunya i Espanya en les darreres dècades esdevé un nou repte per a les polítiques públiques d'ajut a la família, les quals han d'afrontar aquesta nova realitat sense haver assolit encara els nivells assistencials com els dels països més desenvolupats.

tat, com sovint s'ha afirmat, de manera que s'ha convertit fins i tot en un tòpic: ho és el treball sotmès a la precarietat i a la inestabilitat. Caldrà garantir novament el dret a la maternitat. Fa uns anys això passava pel control de la natalitat per tal de poder escollir el nombre de fills que es volien tenir i en quin moment. Actualment el dret a la maternitat es veu limitat per causes de caràcter social, que són les que les polítiques públiques haurien de contrarestar. La falta de serveis a les famílies, la migradesa de les prestacions familiars (de les més baixes d'Europa) i la precarietat laboral actuen com a factors limitadors de la maternitat.

2) Els joves tenen una transició precària a l'edat adulta, per les dificultats de poder-se emancipar. Aquesta ha estat una responsabilitat més del nucli familiar ja que els poders públics no s'han sentit responsables dels membres més joves de les famílies i el procés d'emancipació s'entén com un problema privat. El cas és que a Espanya l'any 2000 més del 50% dels joves entre 25 i 29 anys vivia a casa dels seus pares (l'any 1990 el percentatge era d'un 25%) (Gentile, 2006). Al Regne Unit, Holanda, França i Alemanya, on hi ha ajuts públics per als joves, l'edat d'emancipació és força més baixa que a Itàlia, Espanya, Grècia o Portugal on o bé no n'hi ha o són molt limitats. La creació de noves famílies pateix la precarització del mercat laboral, la manca d'habitatge assequible i la necessitat d'assolir majors nivells d'estudis a causa del desprestigi dels ensenyaments professionals. Incidir en tots aquests problemes des de les polítiques públiques, com l'accés a l'habitatge, les beques i préstecs als estudiants, la facilitació de la transició al treball o les escoles bressol públiques, facilitaria el procés d'emancipació.

L'actual dinàmica de la família genera també altres situacions de transició familiar que poden comportar problemes. Els divorcis, per exemple, converteixen en fràgils les trajectòries individuals dels adults i això repercuteix en la infància. Si algun dels cònjuges és vulnerable econòmicament (més freqüentment les dones), la ruptura fragilitza perquè provoca empobriment: cal mantenir dos habitatges, organitzar la vida laboral i familiar amb menys suports, resoldre la circulació dels fills entre

dos domicilis... i això explica la precarietat de moltes famílies monoparentals. En situacions de conflictes oberts, la situació es fa més difícil. D'aquí la importància de les polítiques públiques, sigui per fer mediació, facilitar els punts de contacte entre pares i fills o contrarestar les dificultats econòmiques.

3) En els darrers anys s'ha produït la remercantilització i privatització dels serveis d'atenció personal. La provisió de benestar depèn tant de l'abast del sistema de protecció social com de la distribució de responsabilitats entre Estat, mercat i família (Esping-Andersen, 2000). La feblesa de les polítiques públiques de família en el nostre país, així com el fet que les dones no es dediquen al treball familiar amb la mateixa intensitat que ho feien temps enrere, han tingut com a resultat l'expansió de la iniciativa privada (social i mercantil) en la provisió dels serveis d'atenció personal, així com l'increment de les activitats fetes en el marc de l'economia submergida. Efectivament, molts serveis són comprats actualment a baix cost per les famílies i fets per treballadors (més sovint treballadores) procedents de la immigració estrangera, especialment llatinoamericans. Aquest fenomen, que s'ha expandit amb una gran velocitat, està tenint especial rellevància en l'atenció de les persones grans dependents, així com en les feines de la llar. Els governs (locals, autonòmics, estatals) toleren

de fet aquest mercat privat emergent, que representa un estalvi en despesa pública i privada, però que planteja problemes pel que fa a la garantia de drets laborals i de la qualitat dels serveis subministrats. També en aquest terreny les polítiques públiques han de cobrir les necessitats assistencials que són fruit de l'envelliment de la població i de l'augment de persones amb discapacitats. L'atenció a domicili, els serveis residencials, els assistents personals, els habitatges amb serveis s'han de desenvolupar de forma important.

Totes aquestes dimensions, juntament amb les polítiques de serveis socials, són importants per

actuar també contra la pobresa infantil i contra les desigualtats entre les famílies i, per tant, a favor de la cohesió social i la qualitat de vida. Les polítiques de serveis i prestacions a les famílies permeten, si més no, fer la vida més fàcil a la gent, per incrementar les oportunitats i contribuir a la millora del benestar. El reconeixement i la legitimitat de la diversitat familiar evita, a més, possibles discriminacions dels infants i dels adults pel fet de conviure en famílies no convencionals. La conclusió, doncs, és que les noves realitats familiars requereixen polítiques públiques àgils i eficients que les tinguin en compte.

PRINCIPALS NORMATIVES QUE AFECTEN LA FAMÍLIA

- 1988 Llei 26/1985, de 27 de desembre, de serveis socials
- 1988 I Pla d'Igualtat d'Oportunitats entre Dones i Homes (Estat)
- 1993 II Pla d'Igualtat d'Oportunitats entre Dones i Homes (Estat)
- 1993 Pla integral de suport a les famílies. Generalitat de Catalunya
- 1995 Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i adolescents
- 1996 Llei 10/1996, de 29 de juliol, d'aliments entre parents
- 1997 III Pla d'Igualtat d'Oportunitats entre Dones i Homes (Estat)
- 1998 Llei 9/1998, de 15 de juliol, de codi de família
- 1998 Llei 10/1998, de 15 de juliol, d'unions estables de parella.
- 1998 Llei 19/1998, de 28 de desembre, sobre situacions convivencials d'ajuda mútua
- 1999 Llei 39/1999, de 5 de novembre, per promoure la conciliació de la vida familiar i laboral de les persones treballadores (Estat)
- 2001 Llei 1/2001, de 15 de març, de Mediació Familiar
- 2001 Llei 11/2001, de 13 de juliol, d'acolliment familiar per a persones grans
- 2003 IV Pla d'Igualtat d'Oportunitats entre Dones i Homes (Estat)
- 2003 Llei 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies
- 2003 Llei 40/2003, de 18 de novembre, de protecció a les famílies nombroses (Estat)
- 2003 Llei 45/2003, de 21 de novembre, sobre tècniques de reproducció assistida (Estat)
- 2004 Llei 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (Estat)
- 2004 Llei 5/2004, de 9 de juliol, de creació de llars d'infants de qualitat
- 2005 Llei 3/2005, de 8 d'abril, de modificació del codi de família i del codi de successions en matèria d'adopció i tutela (incorpora les adopcions per homosexuals)

- 2005 Llei 13/2005, de 1 de juliol, per la qual es modifica el Codi civil en matèria de contraure matrimoni (Estat) (matrimoni homosexual)
- 2005 Llei 15/2005, de 8 de juliol, per la qual es modifiquen el Codi Civil i la Llei d'enjudiciament civil en matèria de separació i divorci (Estat)
- 2006 Llei 8/2006, de 5 de juliol, de mesures de conciliació de la vida personal, familiar i laboral del personal de les administracions públiques de Catalunya
- 2006 Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència (Estat)
- 2007 Llei 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes (Estat)
- Projecte de llei de serveis socials
- Projecte de llei del dret d'accés a l'habitatge

BIBLIOGRAFIA

- ADELANTADO, J.; NOGUERA, J. (2000) *Cambios en el Estado de Bienestar*. Barcelona: Icaria.
- ALBERDI, I. (1997) "La familia. Convergencia y divergencia de los modelos familiares españoles en el entorno europeo". *Política y Sociedad*. 26: 73-94.
- BRULLET, C. (2002) (dir.) *Polítiques d'infància i família a escala local a 22 ciutats europees*. Barcelona. CIMU-Diputació de Barcelona
- BRULLET, C. (2006), "Cap a un sistema familiar postpatriarcal?". A: *Construint els drets de les dones: dels conceptes generals a les polítiques locals*. Barcelona: Servei de Promoció de Polítiques d'Igualtat Dona-Home. (F-Perspectives; 1)
- BRULLET, C.; PARELLA, S. (2001), "Polítiques de serveis a les famílies: residualitat pública en un context cultural "familiarista". A: GOMÀ, R.; SUBIRATS, J. (coord.) *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000)*, Vol. I: Autonomia i Benestar. Barcelona: Universitat de Barcelona i Universitat Autònoma de Barcelona, p. 221-243
- BRULLET, C.; PARELLA, S. (2006) "Políticas de servicios a las familias". A: ROIGÉ, X. (ed.) *Familias de ayer, familias de hoy*. Barcelona: Icaria; Institut Català d'Antropologia, p. 265-304.
- CABRÉ, A. (1999) *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa
- CIIMU (2004), *Informe 2004: Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. Barcelona: CIIMU (Consorci Institut d'Infància i Món Urbà). www.ciimu.org
- COLOMINAS, X. (2002) "La institucionalització de les polítiques familiars a Catalunya". A: FLAQUER, LL. (coord.) *Sobre la situació de la família a Catalunya*. Un intent de diagnòstic. Barcelona: Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya, p. 235-249.
- COMMAILLE, J.; MARTIN, C. (1998) *Enjeux politiques de la famille*. Paris: Bayard.
- COMAS D'ARGEMIR, D. (1994) "Gender Relations and Social Change in Europe: On Support and Care". A: GODDARD, V.A.; LLOBERA, J.R.; SHORE, C. (ed.) *The Anthropology of Europe. Identities and Boundaries in Conflict*. Oxford: Berg, p. 209-225.
- COMAS D'ARGEMIR, D. (1997), "Els canvis en les estructures i formes de convivència". A: *La nova Europa social i els municipis*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Patronat Flor de Maig, p. 9-36.
- COMAS D'ARGEMIR, D. (2002) "L'economia de l'afecte. El suport i l'assistència familiars en les polítiques de benestar". A: *Agor@ 2001. Jornades per a la integració de l'economia domèstica en el sistema econòmic global*. Institut Català de la Dona, p. 65-71.
- COMAS D'ARGEMIR, D. (2007) "Family Today: Individuality and Public Policies". *Wellchi Working Papers Series*, núm. 7/2007. Barcelona. Children's Well-being International Documentation Center.
- www.ciimu.org/webs/wellchi/publications.ht
- ESPING-ANDERSEN, G. (2000) *Fundamentos sociales de las economías postindustriales*. Barcelona: Ariel.
- FINCH, J. (1989) *Family Obligations and Social Change*. Oxford: Polity Press.
- FLAQUER, LL. (1998a) *El destino de la familia*. Barcelona: Ariel.
- FLAQUER, LL. (1998b) "Família i noves formes de convivència". A: GINER, S. (ed.) *La societat catalana*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya, p. 401-415.
- FLAQUER, LL. (2000) *Las políticas familiares desde una perspectiva comparada*. Barcelona: Fundación La Caixa.

FLAQUER, LL. (2002) (coord.) *Sobre la situació de la família a Catalunya. Un intent de diagnòstic*. Barcelona: Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya.

FLAQUER, LL. (2007), "Family Change and Child Poverty in Comparative Perspective". *Wellchi Working Papers Series*, núm. 1/2007. Barcelona. Children's Well-being International Documentation Center.

www.ciimu.org/webs/wellchi/publications.htm

FLAQUER, L.; BRULLET, C. (2006) "Las políticas familiares en Catalunya". A: ROIGÉ, X. (ed.) *Familias de ayer, familias de hoy*. Barcelona: Icaria. Institut Català d'Antropologia, p. 219-234.

GENTILE, A. (2006) *Una precaria transición a la edad adulta: inestabilidad laboral y límites del régimen familista del Estado del Bienestar. El caso de España*. Madrid: Unidad de Políticas Comparadas (CSIC), Documento de trabajo 06-02.

GOMÀ, R.; SUBIRATS, J. (2001) (coord.), *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000)*, 2 vol. Barcelona: Universitat de Barcelona i Universitat Autònoma de Barcelona.

GULLESTAD, M.; SEGALEN, M. (ed.) (1995) *La famille en Europe. Parenté et perpétuation familiale*. Paris: La Découverte.

IGLESIAS DE USSEL, J.; MEIL LANDWERLIN, G. (2001) *La política familiar en España*. Barcelona: Ariel

LEWIS, J. (ed.) (2006) *Children, Changing families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar.

MORENO, L.; SALIDO, O. (2006) "Famiglia e welfare in Spagna". *La Reviste delle Politiche Sociali*, 4: 217-237.

NAVARRO, V. (2003) (coord.) *L'estat del benestar a Catalunya*. Barcelona: Diputació de Barcelona

ROIGÉ, X. (2002) "Canvis en la família i relacions intergeneracionals". A: FLAQUER, (coord.) *Sobre la situació de la família a Catalunya. Un intent de diagnòstic*. Barcelona: Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya, p. 61-90.

ROIGÉ, X. (ed.) (2006) *Familias de ayer, familias de hoy*. Barcelona: Icaria; Institut Català d'Antropologia.

SARASA, S.; MORENO, L. (eds.) (1995) *El Estado del Bienestar en Europa del Sur*. Madrid; Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

THÉRY, I. (1998) *Couple, filiation et parenté aujourd'hui. Le droit face aux mutations de la famille et de la vie privée*. Paris: Odile Jacob.

YONNET, P. (2006) *Le recul de la mort, l'avenement de l'individu contemporaine*. Paris: Gallimard.